

4. Кредитні спілки: зарубіжний досвід. Академія. Аналітичний центр. 5.05.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academia.org.ua>.
5. Терещенко Г.М. Перспективи розвитку кредитних спілок в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 87–94.
6. Посполітак В. Досвід системи кредитно-ощадної кооперації Угорщини / В. Посполітак, С. Хорунжий // Юр. газета. Правова інформація бізнес-класу. – 2006. – № 15 (75). – 10.08.2006.
7. Взаимодействие сельскохозяйственной кредитной кооперации и банковской системы // АПК: Экономика, управление. – 2010. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.credit.coop.ru>.
8. Кредит за свой сет / Лига кредитных союзов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ogema.ru/877>.
9. О кредитных потребительских кооперативах граждан: Федеральный закон от 7 августа 2001 г. № 117-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2001. – № 33. – Ч. 1. – С. 3420.
10. Кредитные кооперативы – вместе к саморегулированию / Лига кредитных союзов. IV Форум Лиги кредитных союзов. 20–21.04.2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ogema.ru/876>.
11. Мамута М. Кредитным кооперативам дали новый закон / М. Мамута // Лига кредитных союзов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ogema.ru/876>.
12. Государственная программа развития сельского хозяйства и регулирования рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rshb.ru/gosprograms/pow/agro.htm>.
13. Взаимодействие сельскохозяйственной кредитной кооперации и банковской системы // АПК: Экономика, управление. – 2010. – № 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.credit.coop.ru>
14. Бекешкіна І. Кредитні спілки в Україні: вплив на рівень та якість життя / І. Бекешкіна. – К.: Демократичні ініціативи, 1998. – С. 3.

УДК 338.3

Я.В. Григор'єва

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Розглядається питання розвитку туризму як галузі підприємницької діяльності. Досліджено тенденції та структурні зрушення в галузі туризму за 2000–2009 рр. Запропоновано до наукового обігу таку принципово нову категорію як «туристичне сальдо».

Ключові слова: туризм як підприємництво, туристичні блага, тенденції розвитку туризму, соціальна нерівність населення.

Рассматривается вопрос развития туризма как отрасли предпринимательской деятельности. Исследованы тенденции и структурные сдвиги в области туризма за 2000–2009 гг. Предложена в научный оборот такая принципиально новая категория как «туристическое сальдо».

Ключевые слова: *туризм как предпринимательство, туристические блага, тенденции развития туризма, социальное неравенство населения.*

The question of tourism development as a branch of entrepreneurial business is examined. Trends and structural improvement in the branch of tourism for 2000–2009 are investigated. «Tourism balance» as a new scientific category is proposed.

Key words: *tourism as an enterprise, tourism benefits, tourism development trends, social inequality.*

Постановка проблеми. У сучасному світі високими темпами відбувається розвиток туристичної галузі. В багатьох країнах з розвинутою економікою «внесок» туризму складає до 1/3 валового внутрішнього продукту. В умовах глобалізації туризм виступає як один із факторів гармонізації співіснування різних економічних систем, соціальних спільнот, забезпечує зниження негативних впливів технічної та економічної конкуренції, є пом'якшувальним, а в багатьох випадках попереджувальним фактором соціальних конфліктів. Україна за своїм географічним положенням, природними та рекреаційними ресурсами має значні потенційні можливості для розвитку туристичної галузі. В умовах командно-адміністративної системи туристична галузь розвивалася сама в собі, що не давало їй можливості використати досягнення розвинутих країн у формуванні туризму як самостійної галузі. Практично є підстави стверджувати, що туризм як важлива і перспективна галузь у ринковій економіці в Україні розвивається з «чистого аркуша», особливо в частині міжнародного туризму.

В той же час забезпечення конкурентоздатності туризму можливе лише за умов, що галузь буде розвиватись за міжнародними якісними стандартами. Певний інтерес для науки та практики являє дослідження загальних тенденцій розвитку туризму, співвідношення внутрішнього, зовнішнього і міжнародного туризму. Практичний інтерес матиме дослідження тенденцій розвитку туризму в умовах глобальної економічної кризи.

Стан дослідження. Питання розвитку туризму висвітлені в працях Д. Прейгера, І. Малярчука, В. Бирковича, Л. Шульгіної, К. Константинова, М. Біржакова, В. Цибуха, І. Валентюка та інших. Більшість авторів трактують туризм як один із видів підприємницької діяльності.

Незважаючи на те, що в Україні є всі об'єктивні умови для розвитку туризму, цей вид діяльності не набув ще тих масштабів розвитку, які закладені в природному та історико-культурному потенціалі держави.

Прогнозні показники розвитку туризму можуть бути окреслені лише на основі всестороннього дослідження тенденцій та закономірностей його розвитку, що може послужити підставою для екстраполяційних передбачень та врахувань деструктивних факторів у розвитку галузі.

Мета статті полягає у дослідженні закономірностей розвитку туризму в Україні та виявленні основних деструктивних факторів, що стримують цей процес.

Виклад основних положень. Туризм є одним із секторів світової економіки, що розвивається найбільш динамічно. За даними СОТ, в останні 20 років середньорічні темпи приросту валютних надходжень від міжнародного туризму становлять 14% [1, с. 31].

В Україні туристична індустрія перебуває в стадії свого становлення як самостійний сектор економіки. На розвиток туризму в останні роки значний вплив мали глобалізаційні процеси.

Оцінюючи соціальну та економічну ефективність туризму, Д.Прейгер та І. Малярчук пишуть: «Туризм є найбільш демократичною та інтернаціональною сферою суспільної діяльності, що бурхливо розвивається. Водночас він є однією з найприбутковіших галузей світової економіки. Сьогодні туризм займає у світовій системі господарства провідні позиції: на нього припадає близько 10% виробленого у світі валового продукту та близько 30% світової торгівлі послугами, а також ним закумульовано близько 7% світових капіталовкладень» [2, с. 20].

В Україні є необхідні передумови для успішного розвитку туристичної галузі. Послуги в туризмі мають потрійне походження, взаємозв'язок яких схематично зображений на рисунку.

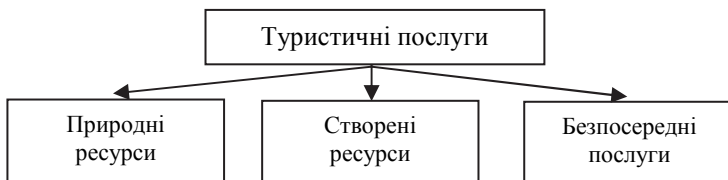

Рис. Класифікація джерел туристичних послуг

Сприятливим фактором розвитку туризму в Україні є насамперед її географічне положення. Територія України практично знаходиться на стику не тільки природно-кліматичних умов, але й культурних та історичних реалій, що значною мірою впливає на потенційні можливості формування диверсифікованих туристичних послуг.

Акцентуючи на наявності вагомих ресурсів для розвитку туризму в Україні, Д. Прейгер та І. Малярчук зазначають: «Україна має всі об'єктивні передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристичного-рекреаційного потенціалів» [2, с. 20].

Природні ресурси які можуть бути джерелом туристичних послуг в Україні, складають:

гори Криму та Карпат;

узбережжя чорного та Азовського морів;

70 тис. річок, понад 3 тис. природних озер і 22 тис. штучних водоймищ;

лісові, рослинні та тваринні ресурси;

родовища лікувальних грязей, мінеральних та радонових вод;

природні печери в Одеській, Тернопільській областях та в Криму.

Створені ресурси як джерела туристичних послуг складають:

розкопки античних міст Північного Причорномор'я;

пам'ятки Київської Русі IX-XII ст. у Києві, Чернігові, Каневі, Овручі, Володимир-Волинському;

пам'ятки оборонної архітектури – фортеці в Луцьку, Межибіжжі, Кам'янці-Подільському, Хотині, Білгороді-Дністровському, Ужгороді та Мукачеві;

палацові комплекси в Криму, на Львівщині та Чернігівщині;

пам'ятки культової архітектури в Києві, у Львові і Львівській області, на Івано-Франківщині, у Почаєві, Зарванці, Бережанах, Збаржжі, Мукачеві і Чернівцях, а також дерев'яної культової та цивільної архітектури в Карпатах.

Сприятливою для розвитку туризму в Україні є і транспортна інфраструктура – високий рівень насиченості території залізничними та автомобільними магістралями, порти Азовського та Чорного морів, відносно високорозвинута авіамережа.

Стан та тенденції розвитку туризму в Україні за останні роки характеризуються такими даними (табл. 1)

Туристичні потоки в Україні, тис.

Показники	Р о к и									2009 р. у % до 2000 р.
	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Кількість громадян України, які виїжджали за кордон	13422	14729	14795	15488	16454	16875	17335	15499	15334	114,2
Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну	6431	10517	12514	15629	17631	18936	23122	25449	20798	3,2 раза
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України	2014	2265	2857	1890	1826	2206	2864	3042	2290	113,7
у т.ч. іноземні туристи	378	418	591	436	327	299	373	373	282	74,6
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	285	302	344	442	567	868	336	1282	914	3,2 раза
Внутрішні туристи	1351	1545	1922	1012	936	1039	2155	1987	1094	81
Кількість екскурсантів	1644	1992	2691	1502	1705	1769	2393	2406	1909	116,1

Джерело: [4, с. 498].

Дані табл. 1 дають підстави для загальної оцінки розвитку туризму в Україні: по-перше, за останні роки спостерігається певне позбавлення відвідин України іноземними громадянами та поїздок жителів України за кордон, що можна вважати позитивним фактором; по-друге, надання громадянам України туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності за 2000–2009 рр. зросло на 13,7%, у той час як надання аналогічних послуг іноземним туристам скоротилося більш ніж на 25%, у той час кількість громадян України, які виїжджали за кордон як туристи, зросло в 3,2 рази; по-третє, різке скорочення кількості іноземних туристів, які скористалися туристичними послугами туристичних операторів України свідчить про низьку їх якість.

Скорочення за 2000–2009 рр. майже на 20% чисельності внутрішніх туристів свідчить про різке погіршення платоспроможності громадян України. Про низьку якість туристичних послуг в Україні свідчать і наступні дані. При тому, що кількість туристів, – жителів України, яким

були надані туристичні послуги національними суб'єктами туристичної діяльності за 2000–2009 рр. зросла на 13,7%, то чисельність тих, які скористались виїздом за кордон зросла у 302 рази.

Таким чином, є підстави стверджувати, що орієнтація вітчизняних туристів на зарубіжні суб'єкти туристичної діяльності зумовлена не ціновим фактором, а виключно якісними стандартами туристичних послуг, які надаються вітчизняними суб'єктами туристичної діяльності.

Що ж до оцінки ефективності загальних туристичних потоків за досліджуваний період, то слід відмітити в цих процесах позитивні тенденції з точки зору вигідності вітчизняної економіки. Мається на увазі той факт, що у співвідношенні потоків «в'їзд – виїзд» намітилась позитивна тенденція, яку пропонуємо оцінювати за допомогою такого показника як сальдо туристичного потоку, котре визначається як різниця між чисельністю іноземних громадян, що в'їхали до України, та чисельністю громадян України, які виїхали в календарному році за межі держави. Позитивне сальдо туристичного потоку, тобто перевага чисельності тих, що в'їхали до України над чисельністю тих, що виїхали, свідчить, що певна сума коштів, ввезених до України, логічно повинна переважати суму вивезених. Саме в цьому показнику ми вбачаємо ефективність або збитковість міждержавного туристичного обміну.

За досліджуваний період складено сальдо туристичних потоків (табл. 2).

За 2000–2009 рр. позитивне сальдо туристичних потоків в Україну в 1,8 раз перевищувало негативне, що дає підстави вважати про ефективність туристичної індустрії за досліджуваний період.

У той же час дані табл. 1 та 2 дають підстави і для наступних узагальнень. Максимум виїзду громадян України за кордон припадає на 2007 р. і складає 17335 тис. чоловік з подальшим скороченням цього показника. У 2009 р. проти 2007 р. за кордон України виїхало туристів на 2001 тис. чоловік, або на 11,5% менше. Максимум приїзду туристів до України за 2000–2009 рр. припадає на 2008 р. – 25449 тис. чоловік з подальшим скороченням у 2009 р. до 20798 тис. чоловік, або на 18,3%.

Таке скорочення туристичних потоків як за межі України, так і в Україну пояснюється фактором світової фінансової кризи. Це свідчить про те, що можливості населення скористатись туристичними послугами перебувають у прямій залежності від їх матеріального становища та економічного стану держави в цілому.

Сальдо туристичних потоків в Україні, тис.

Роки	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну	Сальдо туристичних потоків
2000	13422	6431	-6991
2002	14729	10517	-4212
2003	14745	12514	-2281
2004	15488	15629	141
2005	16454	17631	1177
2006	16875	18936	2061
2007	17335	23122	5787
2008	15499	25449	9950
2009	15334	20798	5464
			Разом: -13484 24580

Дані табл. 1 наводять ще на один надзвичайно важливий роздум. Маємо на увазі високу чисельну мінливість внутрішніх туристичних потоків за період 2000–2009 рр. При мінімальній їх чисельності у 2005 р. – 936 тис. чоловік, максимум припадав на 2007 р. – 2155 тис. чоловік при середній чисельності за досліджуваний період 1493 тис. чоловік. При середньоквадратичному відхиленні чисельності внутрішнього туристичного потоку 203 тис. чоловік, коефіцієнт мінливості цього показника (коефіцієнт варіації) складатиме 13,6%, що в 2,7 рази перевищує мінливості (+/- 5%). Це дає підстави стверджувати, що в діяльності туристичних підприємств України відсутня чітка маркетингова стратегія, яка не забезпечує ритмічної роботи туристичних агентств, стримує розвиток туристичного бізнесу.

Якщо у 2008 р. за кордон з України виїжджало 1282 тис. чоловік, то у 2009 р. – 914 тис. чоловік, або на 28,7% менше. Враховуючи те, що в середньому за 2000-2009 рр. внутрішнім туризмом було охоплено 1493 тис. чоловік, що складало лише 3,2% від загальної чисельності населення України станом на 1 січня 2010 р. Такий низький рівень охоплення населення туристичними послугами насамперед пояснюється надзвичайно високою його майновою диференціацією.

Оцінюючи майнову нерівність населення України як першочергового фактора доступу населення до туристичних благ, Д. Полозенко

зазначає: «У нинішніх економічних умовах, коли Україна планує у найближчі роки увійти до числа найрозвинутіших країн світу. Основним напрямом нашої соціальної політики має стати курс на піднесення добробуту бідних верств населення (частка яких за даними Держкомстату України сягає 26,4%), без збільшення багатства багатих, а отже – на скорочення розбіжності між доходами бідних і багатих. Якщо у країнах ЄС співвідношення доходів 20% найбагатших і 20% найбідніших громадян становить у середньому 4,8 : 1, а Китаї – 7 : 1, то в Україні – 15 : 1» [3, с. 84].

Соціальну нерівність населення України як одну із головних причин недоступності населення до туристичних благ яскраво ілюструють О.Ярош та О. Пушкарьов. Вони, зокрема, пишуть: «...дилема соціальної нерівності у нашому суспільстві полягає в існуванні людей, які володіють значною частиною капіталу. Це група «мільярдерів та мультимільярдерів». У державі існують умови для необмеженого збагачення дуже вузького прошарку суспільства, що неминуче відбивається на погіршенні фінансового становища решти населення країни. Саме величезні статки найбагатших людей визначають основний перелік у перерозподілі багатств в Україні, не даючи змоги утворюватися «середньому класу», фактично, «перетягуючи» гроші у верхні верстви суспільства. Їх сукупний статок, за даними журналу «Forbes», на 2008 р. становив 29,3 млрд дол., що перевищує прибуткову частину бюджету всієї країни, яка дорівнює 28,8 млрд дол. [5, с. 74].

За такої соціальної нерівності населення України не доводиться говорити про соціальну справедливість та можливість доступу до туристичних благ.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що основними деструктивними причинами, які гальмують розвиток туризму, є:

- низький рівень матеріального добробуту населення;
- недосконала державна політика в галузі туризму;
- нерозвинута інфраструктура туристичної галузі;
- незадовільне управління туристичними фірмами;
- відсутність ефективної реклами туристичної галузі як за кордоном, так і в середині країни.

Висновки. Туризм як галузь підприємницької діяльності за останні роки набуває високих темпів розвитку. В Україні є колосальні природні та створені працею людей туристичні ресурси. За останні роки значно збільшилась чисельність населення України, що охоплена туристичними послугами. В той же час рівень загального охоплення

населення туристичними послугами не перевищує 3–4%. Значно розширився туристичний потік з-за кордону. Такий узагальнюючий показник як туристичне сальдо із від'ємного на початку дослідження (2000–2009 рр.) набув позитивного значення на кінець періоду. Позитивне туристичне сальдо за досліджуваний період в 1,8 рази перевищує негативне. Вважаємо, що використане нами вперше в аналітичній практиці такої категорії як «туристичне сальдо» суттєво збагачує аналітичний інструментарій.

Серед деструктивних факторів, які стримують розвиток туризму в Україні є майнова нерівність населення яка досягла загрозливих порогів соціальної безпеці суспільства.

---

1. Левковська Л. Стан і перспективи розвитку туризму та готельного бізнесу в Україні / Л. Левковська, Р. Чабан, Г. Мунін // *Економіка України*. – 2003. – № 6. – С. 31–36.

2. Прейгер Д. Розвиток іноземного туризму в Україні в контексті розбудови міжнародних транспортних кордонів / Д. Прейгер, І. Малярчук // *Економіка України*. – 2001. – № 6. – С. 20–28.

3. Полозенко Д. Основні напрями соціальної політики на сучасному етапі розвитку економіки України / Д. Полозенко // *Економіка України*. – 2011. – № 7. – С. 83–89.

4. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. – 566 с.

5. Ярош О. Шляхи подолання соціальної несправедливості й нерівності в Україні / О. Ярош, О. Пушкарьов // *Економіка України*. – 2011. – № 3. – С. 70–77.